

МАҲАЛЛИЙ МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ КОРХОНАЛАРНИНГ ЭКСПОРТ ФАОЛИЯТИНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚўЛЛАБ- ҚУВВАТЛАШ ОРҚАЛИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Аннотация. Мақолада маҳаллий маҳсулотлар экспорти салоҳиятини ошириш, мамлакатимиздаги экспорт қилувчи ташкилотлар - ишлаб чиқарувчи корхоналар ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчи фермер ва деҳқон хўжалиқларига давлат томонидан қўллаб-қувватлаш йўналишлари очиб берилган.

Калим сўзлар: экспорт қилувчи ташкилотлар, халқаро стандартлар ва сертификатлар, молиявий кўмак кўрсатиш, реклама кампаниялари, бизнес форум, савдо миссиялари, маркетинг мақсадлари, транспорт харажатлари.

Аннотация. В статье рассматриваются направления повышения экспортного потенциала отечественной продукции, государственной поддержки отечественных организаций-экспортеров, предприятий производителей, фермерских и деханских хозяйств, производящих сельскохозяйственную продукцию

Ключевые слова: организации-экспортеры, международные стандарты и сертификаты, финансовая поддержка, рекламные кампании, бизнес-форум, торговые миссии, маркетинговые цели, транспортные расходы

Annotation. The article reveals the directions of increasing the export potential of local products, state support for exporting organizations in the country - manufacturing enterprises and farms growing agricultural products.

Key words: exporting organizations, international standards and certificates, financial support, advertising campaigns, business forum, sales missions, marketing purposes, transportation costs.

Жаҳон бозорларида рақобат кескинлашиб бораётган шариоит маҳсулотлар экспорти ҳажмини ошириш орқали янги бозорларга кириб бориш ва анъанавий бозорларда ўз ўрнини мустаҳкамлаш учун экспорт қилувчиларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашни заруриятини юзага келтирди. Сўнгги беш йил мобайнида мамлакатимизнинг ташқи иқтисодий соҳасида ташқи савдо ҳажми ва экспортни тизимли равишда жадал оширишга қаратилган таркибий ўзгаришлар амалга оширилди, хусусан, валюта сиёсати либераллаштирилди, маъмурий тўсиқлар бартараф этилди, экспорт қилинадиган мева-сабзавот маҳсулотлари учун нархларни шакллантириш ва тўловнинг бозор механизми жорий қилинди, давлат томонидан экспортёр корхоналарга турли йўналишларда молиявий ёрдам кўрсатиш ва тадбиркорлик субъектларининг экспорт фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга доимий эътибор қаратилмоқда. COVID-19 пандемияси оқибатлари келтириб чиқарган глобал иқтисодий инқироз шароитида тадбиркорлик субъектларининг экспорт фаолиятини янада рағбатлантириш муҳим устуворликлардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 24 майдаги “Экспорт фаолиятини молиялаштириш ва суғурта ҳимояси механизмларини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига мувофиқ экспорт фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмларини янада такомиллаштириш ва соддалаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 31 декабр куни “Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги ҳузуридаги Экспортни рағбатлантириш агентлиги томонидан экспорт қилувчи ташкилотларга молиявий ёрдам кўрсатиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги қарори қабул қилинди.

Қарорда экспорт қилувчи ташкилотларга молиявий ёрдам кўрсатишининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

стандартларни жорий қилиш ва мувофиқлик сертификатларини олиш; маҳаллий маҳсулотлар ва брендларни (товар белгиларини) ташқи бозорларга олиб чиқиш мақсадида тақдиротлар ва реклама кампанияларини ўтказиш;

халқаро тендер ва танловларда иштирок этиш;

хорижий ваколатли органларда миллий маҳсулотлар ва

брендларни (товар белгиларини) рўйхатдан ўтказиш;

Ўзбекистон Республикаси ҳудудларида тадбиркорлар учун экспорт салоҳиятини ошириш мақсадида маҳаллий ва хорижий компанияларни, мутахассисларни жалб қилган ҳолда бизнес-семинарлар, тренинглар, савдо миссиялари ва бизнес-форумлар ташкил этиш;

хорижий мамлакатлардаги бизнес-семинарлар, тренинглар, савдо миссиялари ва бизнес-форумларда иштирок этиш;

кўргазма-ярмарка тадбирларида иштирок этиш;

маҳсулотлар намуналарини таништириш мақсадида хорижий харидорларга, экспорт қилувчи ташкилотларнинг ташқи савдо уйлари ва шоу-румларига, шу жумладан, харидор топишда кўмак олиш учун Ўзбекистон Республикасининг чет элдаги дипломатик ваколатхоналарига юбориш.

Бунда экспорт қилувчи ташкилотларнинг вакили қатнашиши талаб этиладиган йўналишларда кўрсатиладиган молиявий ёрдам экспорт қилувчи ташкилотларнинг бир нафар вакили ҳисобга олинган ҳолда қўллаб-қувватланади.

Ушбу қарор мамлакатда экспортни рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлаш бўйича кўрилатган чора-тадбирларнинг мантиқий давоми ҳисобланади. Хужжат экспорт қилувчилар учун қатор қўшимча имтиёزلарни назарда тутди. Хусусан, хужжатда Экспортни рағбатлантириш агентлиги томонидан экспорт қилувчи корхоналарга бериладиган компенсациялар ва афолатлар бўйича янги имтиёзлар тасдиқланди.

Биринчидан, агар бугунги кунга қадар экспорт қилувчи ташкилотга республикада ва хорижда халқаро стандартлаш ва сертификатлаш тизимларини жорий этишда 100 фоиз, лекин 20 000 АҚШ долларида кўп бўлмаган миқдорда молиявий кўрсатилган бўлса, эндиликда экспорт қилувчи ташкилотларнинг ихтиёрига кўра товарлар (ишлар, хизматлар) етказиб берувчилар билан тўғридан-тўғри шартнома тузилиб, стандартлар жорий қилинган ва (ёки) мувофиқлик сертификатлари олинган ҳолатларда, шартнома қийматининг 80 фоизи, лекин ушбу йўналиш учун белгиланган сумманинг 50 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда молиявий ёрдам кўсатилиши ҳам белгилаб қўйилди.

Иккинчидан, шу пайтгача экспорт қилувчиларнинг халқаро тендер ва танловларда иштирок этишидаги харажатлари учун

50 фоиз миқдорда молиявий ёрдам тақдим этилган. Энди эса халқаро тендер ва танловларда иштирок этиш учун 100 фоиз миқдорда харажатларни қоплаш учун молиявий ёрдам кўрсатиш ҳажми оширилди.

Учинчидан, Ўзбекистон Республикасида, шунингдек, хорижий мамлакатлардаги бизнес-семинарлар, тренинглар, савдо миссиялари ва бизнес-форумларда иштирок этиш — Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан тасдиқланган сметага мувофиқ тўлаб берилган бўлса, бугунги кунда 100 фоиз миқдорда ҳақиқий харажатлар бўйича қоплаб берилади.

Тўртинчидан, маҳсулотлар намуналарини таништириш мақсадида хорижий харидорларга, экспорт қилувчи ташкилотларнинг ташқи савдо уйлари ва шоу-румларига, шу жумладан, харидор топишда кўмак олиш учун Ўзбекистон Республикасининг чет элдаги дипломатик ваколатхоналарига юбориш йўналишида — 100 фоиз миқдорда, лекин бир экспорт қилувчи ташкилот учун бир календарь йилида жами 2000 АҚШ долларида кўп бўлмаган миқдорда молиявий ёрдам кўрсатилиши тўғрисидаги банд қўшилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мамлакатда бизнес муҳитини янада яхшилаш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2019 йил 20 ноябрдаги ПҚ-4525-сон қарори ижросини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 мартдаги 175-сонли қарори қабул қилинди. Ушбу қарорга кўра, ваколатли органларнинг 2020 йил 1 январдан бошлаб мева-сабзавотлар, тўқимачилик маҳсулотлари ва буюмларини экспорт қилиш учун зарур рухсатнома ва сертификатларни расмийлаштириш билан боғлиқ харажатлари Экспортни рағбатлантириш агентлиги томонидан қоплаб берилиши қўзда тутилди.

Бунда ваколатли органлар “Ўзстандарт” агентлигининг “UzTest” давлат унитар корхонаси, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳузуридаги Санитария-эпидемиологик осойишталик ва жамоат саломатлиги хизмати, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўсимликлар карантини давлат инспекцияси, “Ўзбекэкспертиза” АЖлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Экспорт фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 7 майдаги ПҚ-4707-сон қарорида берилган топшириқлар ижросини ўз вақтида ва самарали бажарилишини таъминлаш мақсадида Республика ҳудудлари ва тармоқлари экспорт салоҳиятини ривожлантириш масалалари бўйича доимий фаолият юритувчи республика комиссиясининг 2020 йил 30 июнь куни “Маҳсулотларни экспорт қилишда автомобиль, ҳаво ва темир йўл транспортида ташиш харажатларини Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети маблағлари ҳисобидан қисман компенсация қилишга субсидиялар тақдим этиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги қарори қабул қилинди.

Аввал маҳаллий экспорт қилувчи корхоналар (уларнинг ваколатли вакиллари)га маҳсулотни экспорт қилишда темир йўл транспортида ташиш бўйича транспорт харажатларининг 50 фоизгача қисмини Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобига компенсация қилиш тартиби мавжуд эди. Юқорида келтирилган ҳужжат орқали эса экспорт қилувчи ташкилотларга 2020 йилнинг 1 апрелидан бошлаб автомобиль, темир йўл ва ҳаво транспортида экспорт қилган маҳсулотлари бўйича амалга оширган транспорт харажатларининг 50 фоизгача қисмига компенсация олиши белгилаб берилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2020 йил декабрь ойида Парламентга 2021 йил учун Муро-

жаатномасида Европа Иттифоқи тузилмалари билан яқин ҳамкорликда мамлакатимизга кенгайтирилган савдо преференциялари — “GSP+” тизимини татбиқ этиш бўйича, муҳим қадамлар ташланганлиги ва ушбу тизим келгусида республикада ишлаб чиқариладиган 6 мингдан зиёд турдаги маҳсулотларни Европа бозорига бож тўламасдан олиб кириш имконини бериши ҳамда бу, ўз навбатида, биргина тўқимачилик маҳсулотларининг йиллик экспортини 300 миллион долларга ошириш учун шароит яратиши таъкидлаб ўтилди.

Республика ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг ҳозирги босқичида экспорт ҳажмларини кўпайтириш орқали макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, тайёр маҳсулот етказиб берувчиларни қўшимча молиявий ва ташкилий рағбатлантириш, шунингдек, 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид давлат дастурида белгиланган вазифаларни бажариш мақсадида 2020 йилнинг 21 октябр куни “Экспорт фаолиятини молиявий қўллаб-қувватлашни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони қабул қилинди.

Хусусан, ҳужжатда давлат томонидан экспорт қилувчи корхоналарга бериладиган компенсациялар ва кафолатлар бўйича янги имтиёзлар тасдиқланди.

Биринчидан, агар бугунги кунга қадар тижорат банкларининг экспорт олди кредитлари бўйича фоиз харажатларини қоплаш учун компенсациялар фақат ишлаб чиқарувчилар - экспорт қилувчиларга берилган бўлса, эндиликда Фармонга биноан ушбу преференция асосий фаолияти савдо воситачилиги бўлган экспорт қилувчиларига ҳам жорий этилади.

Иккинчидан, шу пайтгача экспорт қилувчиларнинг тижорат банкларидан олинган кредитлар бўйича фоиз харажатларини қоплаш учун компенсацияларни тақдим этиш фоиз ставкаси қайта молиялаш ставкасининг 1,5 барабаридан ошмайдиган кредитларга нисбатан ва фақат қайта молиялаш ставкасидан ошиб кетган қисмида амалга оширилган. Энди эса фоиз харажатларини қоплаш учун компенсация фоиз ставкаси ва кредит ҳажмида қатъий назар тақдим этилади.

Учинчидан, айланма маблағларни тўлдириш учун тижорат банкларидан олинган кредитлар бўйича тақдим этиладиган кафолат миқдори (кредит миқдорининг 50 фоизгача) 4 миллиарддан 8 миллиард сўмгача оширилди.

Тўртинчидан, бугунги кунга қадар компенсация берилган илгари ажратилган кредит бўйича қарздорлик юзага келган тақдирда, экспорт қилувчи компенсация ва кафолат олиш имтиёзидан қайта фойдалана олмас эди. Энди эса олдинги кредитлар бўйича мажбуриятларга қарамай, ижобий кредит тарихи бўлган ҳолда қўшимча кредитлар бўйича фоиз харажатларини қоплаш учун компенсация ва кафолатлар берилади. Шу билан бирга, тақдим этилган кафолатлар бўйича олинган комиссия миқдори 1 фоиздан 0,5 фоизгача камаяди.

Хулоса сифатида шуни айтиш жоизки, давлат томонидан экспортёр корхоналарга берилаётган молиявий ёрдамлар экспорт ҳажмини давомли ошириб бориш, унинг товар ва географик таркибини диверсификация қилиш ҳамда маҳаллий маҳсулотларнинг жаҳон бозорларида рақобатбардошлигини ошириш мақсадларига хизмат қилади.

Элшод Хожиев Ёқуб ўғли,

Ўзстандарт агентлиги,

“UzTest” ДУК Маҳсулотни экспорт қилишга кўмаклашиш бюроси бошлиғи.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Экспорт фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 7 майдаги ПҚ-4707-сонли қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мамлакатда бизнес муҳитини янада яхшилаш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2019 йил 20 ноябрдаги ПҚ-4525-сонли қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 декабрдаги “Техник жиҳатдан тартибга солиш, стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва метрология тизимларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4059-сонли қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йилнинг 21 октябрдаги “Экспорт фаолиятини молиявий қўллаб-қувватлашни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 31 декабр кундаги “Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги ҳузуридаги Экспортни рағбатлантириш агентлиги томонидан экспорт қилувчи ташкилотларга молиявий ёрдам кўрсатиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 мартдаги “Ваколатли органларнинг мева-сабзавотлар, тўқимачилик маҳсулотлари ва буюмларини экспорт қилиш учун зарур рухсатнома ва сертификатларни расмийлаштириш билан боғлиқ харажатларини қоплаб бериш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 175-сонли қарори.
8. <http://www.uztrans.uz/uz/news/ozbekiston-respublikasi-prezidentining-eksport-faoliyatini-moliyaviy-qollab-quvvatlashni-yanada-kengajtirish-chora-tadbirlari-togrisida-gi-farmoni-haqida>

УЎТ: 937.635.64+632.2.7.78

ЎҚИҲ, ЎРГАНИҲ

САБЗАВОТ АГРОБИОЦЕНОЗИДА ОҚҚАНОТНИНГ (ALEYRODIDAE) ЗАРАРИ, БИОЭКОЛОГИЯСИ ВА УЛАРНИНГ САМАРАЛИ ЭНТОМОФАГ ТУРЛАРИ

Abstract. Оққанотларнинг энтомофаг турларидан 7 та оилага мансуб, 27 турга мансуб йиртқич ва паразит-энтомофаг турлари аниқланди. Унга кўра булар Neuroptera, Aphelinidae, Syrphidae, Coccinellidae, Anthoridae, Nabidae, Miridae оилалари эканлиги кузатилди. Энтомофагларнинг ўзаро нисбатига кўра энг кўп популяцияга эга оилалар олтинқўзлар (Chrysopidae), хонқизи қўнғизлари (Coccinellidae), йиртқич қандалалар (Miridae) эканлиги аниқланди. Уларнинг популяцияси турличани ташкил қилди. Оққанот миқдорини бошқаришда паразит энкарзия паразитини қўллаш бўйича тадқиқотлар олиб борилиб, очиқ ва ёпиқ шароитда оққанотга қарши турли сарф-меъёрларда қўлланилди. Иссиқхона шароитида иссиқхона оққаноти (*Trialeurodes vaporariorum*) миқдорини бошқаришда энкарзия (*Encarsia partinorea* Masi) тури қўлланилди. Иссиқхона шароитида бодринг экинни энкарзия 1:10 нисбатда қўлланилгандан сўнг, 28-кунда 87,9% биологик самарадорлик кузатилди.

Калим сўзлар: оққанот, тур, учраши, энтомофаглар нисбати, популяция, зарарлилик даражаси, энтомофаглар, энкарзия, самарадорлик.

Ҳозирда ер юзидида Aleurodidae (оққанотлар) оиласига мансуб ҳашаротларнинг (Martin & Mound (1987) маълумотида кўра) 126 оилага мансуб, 1156 тури мавжуд. Кейинчалик Aleurodidae (Hemiptera) оиласига мансуб ҳашаротларни ўрганиш жараёнида 166 оила, 3 та кенжа оилага оид (Aleurodicinae, Aleurodinae, Udamosellinae) 1551 тур мавжудлигини таъкидлайди. Оққанот турларини бир-биридан ажратишда уларнинг морфологик жиҳати катта аҳамиятга эгадир. Оққанот оиласига кирувчи ҳашаротлар ривожланишининг (нимфалик даврида туртинчи босқичи) ғубакка ўтиши бири-бирдан фарқли деб ҳисоблайди (Gregory A. Evans., 2007).

Мамлакатимизда оққанотлар (Aleurodidae) оиласига мансуб фитофагларнинг 4 тури қишлоқ хўжалик экинларига жиддий зарар келтирмоқда. Ушбу зараркунанданинг биологик хусусиятлари ва уларнинг қишлоқ хўжалиги экинларидаги зарари бир неча олимлар томонидан тадқиқ этилган (Қимсанбаев Х., Рашидов М.И., Сулаймонов Б.А., 2001).

Иссиқхона оққаноти очиқ майдондаги экинларда катта популяция ҳосил қилиб кейинчалик томатдошлар оиласига мансуб экинларни хуш кўриши сабабли бақлажон, помидор экинларида жиддий зарар етказмоқда. Ушбу зараркунанда XX асрнинг 70-йилларидан қишлоқ хўжалиги экинларига зарар келтирмоқда (Алимухамедов С.Н., Ходжаев Ш.Т., 1980, Алимухамедов С.Н., Ходжаев Ш.Т., Эшматов О.Т., Хошимов Х., Хакимов М., Кадыров А., 1990.).

Тадқиқот услублари. Ўзбекистон шароитида иссиқхона оққанотининг энтомофаг турларини аниқлаш ва уларни зараркунанда миқдорини бошқаришда имкониятларини тадқиқ этиш мақсадида 2014-2016 йиллари кузатувлар олиб бордик.

Тадқиқотлар Тошкент, Сирдарё, Андижон вилоятларидаги сабзавот ва полиз агробиоценозда олиб борилди. Очиқ дала шароитида оққанот билан зарарланган помидор ва кунгабоқар дала майдонида ўтказилди. Унга кўра 3,0 га помидор ва 2,0 майдонда кунгабоқар ва кичик майдонлардаги бодринг,